

clar que aquí no es tracta de res de refinament ni maneres fines, de res d'afinament ni subtilitat ni de sublimada puresa, sinó de contrast amb el que és fiable o moralment segur, puix que de qui es parla és del Gran Traidor. Passant el temps, partint del *fin amant* i de l'*ome fi*, això es podrà estendre a la ponderació de tantes qualitats adjectivals, abstractes i morals com es vulgui: «demanen —què diu la gent de mi?— ... si és bon hom, dirà que 'sou una *fina* orada' aquells mateix que-us fan affalachs», StVicentF (*Quar.*, 132.125), i ací ve el «*fin* franc alou» que els *DAG.* i *AlcM* assenyalen dos cops en el S. xv (Tomic), i el caldre «per *fina* força» assenyalat en dos passatges de Ramon Llull, que segons palesen els contextos s'acosta molt més al matís de 'a viva força, a còpia de força', i del cast. *de puro* --- (*a puras puñadas*, etc.) que no pas al de 'extrem', 'ultrancer', com voldrien els diccs. de Wartburg i de Moll.

Ben assentada la base semàntica i antiga, passo al problema etimològic, representant la doctrina comuna dels romanistes, que còmodament resumirem amb les paraules de l'article del *DCEC*; on, després de documentar-lo en castellà des del segon quart del S. XIII (Berceo, *Disputa del Alma y Cuerpo*, *Apolonio*, *Alexandre*, J. Ruiz, etc.), el qualificava jo d'adjectiu «común a todos los romances occidentales, pues es inadmisibile la afirmación de M-L (*REW*, 3315) de que en castellano y portugués es italianismo; pero la *-n-* del portugués sólo se comprende en palabra de creación tardía y semiculta; la *-f-* del castellano le es común con el sustantivo *fin*. El it. *fine* (más común según Petrocchi que la variante *fino*, que se emplea sobre todo con el matiz material de 'sutil, delgado') prueba que nuestro adjetivo procede efectivamente del sustantivo *fin*, y no, como se ha dicho a veces, del verbo *finire* o de su particípio *finitus*. Como observa Wartburg, *REW* III, 567b, hay que partir del uso figurado latino *finis boni* 'el sumo bien', *finis honorum* 'el cargo más alto', de donde la acc. francesa de *fin* como 'extremado, perfecto' [S. XII], *le fin fond*, etc., ajena a los demás romances».

El complement més necessari ací és concretar un poc més l'antiguitat i autoctonia del mot en les llengües germanes. És en va insinuar en aquesta qüestió, segons la propensió comuna dels romanistes nòrdics, que el mot s'ha propagat a les llengües del Sud o del Sudoest partint d'una de les dues llengües literàries cabdals: el francès o l'italià, com ja van fer-ho M-L. i els altres. Que sigui un italianisme en castellà i portuguès, ja dic allà que és una suggerència absurda, en un mot que es documenta en massa en aquestes llengües des del S. XIII. Suposar que s'escampés des del francès del Nord, com insinuen d'altres (això sembla fer Wartburg) i seria la forma més còmoda d'eliminar la dificultat formativa (*-o* en lloc de *-e*, etc.), és impossible des del punt de vista de totes elles.

En llengua italiana el nostre adjectiu és vivacíssim des dels orígens literaris: Dante, Guittone d'Arezzo, Brunetto Latini, Cino da Pistoia, etc.; i productiu, car el verb *affinare* es presenta ja ple de saba a la

segona meitat del S. XIII; l'usen Guittone i Dante, parlant dels condemnats al foc purgador: Arnaut Daniel amonesta l'Alighieri: «Ieu sui Arnautz que plor e vau cantan / ... / ara vos prec per aquela valor / que-us guida al som de la escalina: / sovenha-vos a temps de ma dolor! / Poi s'ascose nel foco che gli *affina*» (*Purg.* xxvi, 148). També allà apareix inicialment *fino* per «fidato» (Brunetto, Nannucci), *fino amore* en Cino da Pistoia, 'persona o cosa selecta' (*cavaliere più fini, donna fina, fino come la triaca*) en altres arcaics.¹

També en castellà i portuguès el mot es presenta aviat com a arrelat i productiu; allà *afinar* és prou freqüent des de 1288 (Cuervo, *Dicc. Constr.* I, 237-8), entre nosaltres encara més (freqüent en Llull, exs. mal entesos per *AlcM* com contenint la idea d'acabar, finir), *refinar* [mj. S. xvi, Aldana], *fineza* [princ. segle xvi, i vigorós en el teatre de fi S. xvi].

La considerable antiguitat del mot en gallego-portuguès és important perquè allà la terminació *-ino* és més difícil d'explicar que enlloc: caldria *-inbo* de totes passades (com a molt, si de cas *-io*, *-iar*, en cap cas *-ino*). Ara bé allà ja apareix en les *Cantigas* del rei savi, si bé en una forma *fim*: «pediromll' a sortella d'ouro *fim*» (cita de Machado), variant que degué desaparèixer aviat a profit de *fino*, única en el portuguès comú, almenys des dels clàssics dels Ss. xvi i xvii (João de Barros, c. 1550, Arraes, Pedro Correa, 1615), amb el repertori d'aplicacions variat: *nariz fino, cores finas, herua fina ramosa, ouro fino* (cf. la comparació eivissenca «més fi que l'or portuguès»). Vieira en els seus clàssics sermons ja hi usava formats el superlatiu *finissimo* i la substantivació «o *fino* da aççõ de David» (cites de Cortesão i Moraes).

En canvi en les llengües germàniques les formes corresponents a aquest mot són tardanes en totes, i tot-hom està d'acord que és manllevat del romànic; però de cap manera no s'ha de pensar en el llatí vulgar (en llengües documentades copiosament des dels temps merovingis), car tant l'angl. *fine* com l'al. *fein* són mots que sorgeixen en el S. XIII (en alemany hi ha una dada escadussera de 1169, i una glossa no datable amb precisió): és clar, doncs, que es tracta d'un producte de la forrolla que féu en aqueixes literatures el roman cavalleresc de França, i que són manlleus del francès o bé de la poesia occitana dels trobadors.

Car les proves de l'antiguitat del mot són molt més sòlides i denses en occità i català, i fins bastant més velles que en el Nord de França; malgrat que la llengua del Nord compta amb moltes més fonts antigues que les del Migdia, molt més estudiades i de data més reculada. Sembla que Bloch no gosi precisar-ho i no en dóna la primera data francesa; en algunes accepcions, Wartburg parla de documentació des del S. XI: per a un mot tan important i tractant-se del francès és relativament poc. Ja el català hi anticipa. En llengua d'oc el contrast és molt més fort: no sols el mot figura des del més antic poeta conservat, Guilhem de Peitieu, sinó que el mot es presenta literalment en massa des dels més antics trobadors clàssics.